

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISH USULLARI

Mahmudova Dilafruz
Nordik xalqaro universiteti,
Psixologiya va maktabgacha ta'lim kafedrası
katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda kommunikativ kompetensiyani shakllantirish jarayonini yoritiladi. Kommunikativ kompetensiya bolalarning jamiyat hayotiga moslashuvi, maktab ta'limiga samarali tayyorlanishi va shaxs sifatida rivojlanishi uchun muhim omil hisoblanadi. Maktabgacha yosh davrida bolalarda lug'at boyligini rivojlantirish, muloqotga kirishish ko'nikmalarini shakllantirish hamda ularning ijtimoiy hayot talablariga moslashuvchanligini ta'minlash bugungi kunda dolzarb masalalardan biridir. Tadqiqotda bolalarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishning ijtimoiy, didaktik va innovatsion yondashuvlariga asoslangan usullari va ularning ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, bu jarayonning davlat talablariga mos ravishda amalga oshirilishi muhimligi ta'kidlangan.

Kalit so'zlar. Maktabgacha yosh, kommunikativ kompetensiya, nutqiy rivojlanish, muloqot qobiliyati, ijtimoiy moslashuv, lug'at boyligi, ta'lim islohotlari, didaktik yondashuv.

Аннотация. В данной статье освещается процесс формирования коммуникативной компетенции у детей дошкольного возраста. Коммуникативная компетенция является важным фактором адаптации детей к общественной жизни, успешной подготовки к школьному обучению и их развития как личности. В дошкольном возрасте актуальной задачей является развитие словарного запаса, формирование навыков общения и обеспечение адаптации детей к требованиям социальной жизни. В исследовании

анализируются методы и значение социального, дидактического и инновационного подходов к развитию коммуникативной компетенции у детей. Также подчеркивается важность реализации данного процесса в соответствии с государственными стандартами.

Ключевые слова. Дошкольный возраст, коммуникативная компетенция, речевое развитие, навыки общения, социальная адаптация, словарный запас, образовательные реформы, дидактический подход.

Annotation. This article examines the process of developing communicative competence in preschool children. Communicative competence is a key factor in children's adaptation to social life, effective preparation for school education, and their development as individuals. In the preschool period, it is crucial to enhance vocabulary, build communication skills, and ensure children's adaptability to social life demands. The study analyzes the methods and significance of social, didactic, and innovative approaches to fostering communicative competence in children. Furthermore, it emphasizes the importance of implementing this process in accordance with state standards.

Keywords. Preschool age, communicative competence, speech development, communication skills, social adaptation, vocabulary, educational reforms, didaktik approach.

Kirish. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni kompleks rivojlantirishda ularning sensor tarbiyasi muhim ahamiyatga ega. Sensor jarayonlarning samarali rivojlanishi, voqelikni aniq va to'liq aks ettirishni ta'minlaydi, bu esa sezgi va idrokning darajasi bilan bog'liqdir. Xissiy bilish bu yoshdagi bolalar uchun o'ziga xos ahamiyatga ega bo'lib, fikrlash va nutq kabi mantiqiy bilish jarayonlarining asosini tashkil etadi. Sensor rivojlanish esa bolalarning amaliy faoliyatni muvaffaqiyatli o'zlashtirish uchun zarur shart hisoblanadi.

Kommunikativ kompetensiya, ijtimoiy jihatdan ahamiyatli bo'lib, uni bolalarda shakllantirish uchun didaktik tamoyillar va innovatsion yondashuvlarga asoslangan tizimli jarayon talab etiladi. Davlat talablarida maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanish kompetensiyalarida kommunikativ kompetensiya alohida

mezon sifatida ko'rsatilgan. Butun dunyoda, shuningdek, mamlakatimizda maktabgacha ta'lim tizimida bolalarni kompleks rivojlantirish, ularni maktab ta'limiga tayyorlash masalasi dolzarb hisoblanadi. Nutq faoliyatini rivojlantirish, so'z zaxirasini kengaytirish, katta yoshdagi bolalarda kommunikativ kompetensiyani shakllantirish metodikasi va zamonaviy texnologiyalar asosida muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasining Maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida maktabgacha yoshdagi bolalarni intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy jihatdan rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitlar yaratish, maktabgacha ta'lim tizimiga innovatsion pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish kabi asosiy vazifalar belgilangan.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya.

Kommunikativ kompetensiya, ya'ni samarali muloqot qilish qobiliyati, bolalar ta'limining muhim qismi bo'lib, maktabgacha yoshdagi bolalar uchun kommunikativ kompetensiyaning shakllanishi nafaqat nutqiy faoliyatni rivojlantirish, balki ular orasida o'zaro muloqot o'rnatish va ijtimoiy moslashuvni ta'minlash uchun zarurdir. Ushbu soha bo'yicha bir qancha ilmiy tadqiqotlar va metodologik adabiyotlar mavjud. Xususan, A.T.Makarova, Y.V.Yusupov, B.S.Gorshkova, N.S.Polivodaning ilmiy izlanishlari diqqatga sazovor sanaladi. Shuningdek, T.T.Shirinova zamonaviy texnologiyalar asosida bolalarda kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirish usullarini taklif qiladi. Tadqiqotchi L.I.Perlmutter bolalarda kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirishda psixologik bilimlarning rolini alohida e'tiborga oladi. Shuningdek, maktabgacha yoshdagi bolalarda kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirishda o'ziga xos dasturlarning rolini ham e'tirof etish lozm. Masalan, Fin yondashuviga ko'ra, bolalarni guruhda ishlashga, ijodiy fikrlashga va mustaqil qaror qabul qilishga o'rgatish orqali muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga katta ahamiyat qaratiladi. Bolalarga o'z fikrini bildirish va hurmat bilan tinglashni o'rgatish uchun maxsus metodikalar ishlab chiqilgan. Reggio Emilia yondashuvi (Italiya) orqali

bolalarning ijodiy nutqini rivojlantirish, ular o'rtasida hamkorlikni mustahkamlash va atrof-muhit bilan muloqot qilish ko'nikmalarini shakllantirish maqsad qilinadi.

Kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirish turli metodlar – o'yinlar, sensor tarbiya, zamonaviy texnologiyalar, axloqiy va madaniy yondashuvlar bilan birgalikda amalga oshiriladi. Har bir metod bolaning yoshiga, qiziqishlariga va ehtiyojlariga mos ravishda tanlanishi kerak. Ushbu yondashuvlarning uyg'unlashuvi bolalarni maktab hayotiga muvaffaqiyatli tayyorlaydi va ularning ijtimoiy rivojlanishiga xizmat qiladi. Yuqoridagi adabiyotlar va tadqiqotlar bolalar bilan ishlashda samarali metodlar va yondashuvlarni ishlab chiqishda metodologik asos vazifasini bajarishi mumkin.

Natijalar va tahlil.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish uchun eng muhim omil bu fikrlash va nutqning uyg'un rivojlanishi hisoblanadi. Tadqiqotchi A.T.Makarova nutqni rivojlantirish jarayonining bolaning umumiy intellektual rivojlanishiga ta'sirini o'rganib, nutq va fikrlashning bir-biriga bog'liq ekanligini ta'kidlaydi. Nutqning rivojlanishi orqali bola o'z fikrini ifodalash va boshqa odamlar bilan samarali muloqot qilishni o'rganadi. Muallifning fikricha[4], nutqni rivojlantirish metodlari orasida o'yinlar, ertaklar, qo'shiqlar, muzika va hikoyalar orqali bolalarga to'g'ri muloqot qilish ko'nikmalarini o'rgatish samarali usullardan hisoblanadi. Y.V.Yusupov sensor rivojlanishning kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirishdagi o'rniga doir izlanishlarida bolalar sezgilari rivojlanishi orqali atrofdagi dunyoni yaxshiroq tushunib, ularni ifodalash qobiliyatini oshirishini ta'kidlaydi[10]. Darhaqiqat, sensor o'yinlar, rasm chizish va boshqa san'at shakllari bolalar uchun samarali vosita bo'lib, ular nafaqat tajriba, balki til va muloqotning samarali vositalarini ham o'zlashtirishga imkon yaratadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda kommunikativ kompetensiyani shakllantirishda o'yin metodlarining rolini B.S.Gorshkovaning tadqiqotlarida ko'rish mumkin. Muallif, o'yinlarning bolalar uchun ta'lim jarayonidagi ahamiyatini ko'rib chiqib, o'yin yordamida bolalar o'zaro munosabatlarni, do'stlik va

hamkorlikni o'rganishini ta'kidlaydi[1]. O'yinlar bolalarga o'z fikrlarini ifodalash, tinglash va boshqa bilan hamkorlikda ishlashni o'rgatadi. Shuningdek, bolalar uchun muloqotda madaniy, axloqiy va estetik nuqtai nazardan to'g'ri ko'rsatmalar berish ham muhimdir. N.S.Polivoda bolalarda axloqiy va estetik rivojlanishning kommunikativ kompetensiya bilan bog'liqligini tahlil qiladi[7]. Ular orqali bolalar o'zlarining va boshqalarining his-tuyg'ularini anglab, ularni to'g'ri ifodalashni o'rganadilar. Shu bois, bolalarga muloqot madaniyatini o'rgatish muhim ahamiyatga ega.

Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, bolalarda muloqot kompetensiyalarning shakllanishida zamonaviy texnologiyalar, shu jumladan, raqamli o'yinlar va interaktiv dasturlar samarali vosita bo'lishi mumkin. T.T.Shirinova o'z tadqiqotida maktabgacha yoshdagi bolalarda kommunikativ kompetensiyani shakllantirishda zamonaviy texnologiyalarning o'rni haqida to'xtalib o'tadi[8]. Bu texnologiyalar bolalar uchun o'yinlar, interaktiv mashqlar va didaktik materiallar yordamida nutqni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan bir qatorda, zamonaviy pedagogik innovatsiyalar va texnologiyalar yordamida maktabgacha yoshdagi bolalarda kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish imkoniyatlari olimlarni e'tiborini tortgan. Xususan, I.A.Bogdanova[3] maktabgacha ta'limda innovatsion texnologiyalarni qo'llash, xususan interaktiv ta'lim vositalari va mobil ilovalar orqali bolalar bilan samarali muloqot o'rnatishning samarali usullarini ishlab chiqdi. Bu texnologiyalar bolalarga o'yin, hikoya, multfilm va boshqa shakllarda muloqot qilish imkoniyatini yaratadi, bu esa bolalarning til ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Nutq rivojlanishi va kommunikativ kompetensiya o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganish ko'plab ilmiy tadqiqotlarda muhim mavzu sifatida ko'rib chiqilgan. M.N.Shishova nutqni rivojlantirishning bolalarda muloqot qilish ko'nikmalarini shakllantirishdagi ahamiyatini yoritib beradi[9]. Uning fikriga ko'ra, nutq faolligini oshirish, o'z fikrini ifodalash va qarama-qarshi nuqtai nazarlarni tushunish bolalarning ijtimoiy moslashuvini mustahkamlaydi. Kommunikativ kompetensiyani

shakllantirishda nutqiy faoliyat, til o‘yinlari, muloqot uchun o‘yinlar va rolli syujetli, sahnalashtiriluvchi o‘yinlar samarali ta’sir ko‘rsatadi.

Kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda psixologik-pedagogik jihatlar ham muhim ahamiyatga ega. L.I.Perlmutter bolalarda muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishda psixologik yondashuvlarning o‘rni haqida yozadi[5]. U muloqotning ilk bosqichlaridan boshlab, bolaning ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishiga ta’sir qilishda o‘qituvchilarning o‘rni katta ekanligini ta’kidlaydi. Ularning ijobiy kommunikatsiya modeli, bolalar bilan muloqotda ochiq va samimiy yondashuv, bolaning o‘zini erkin ifodalashiga imkon yaratadi.

Sosial-madaniy o‘rganish orqali kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish metodlari haqida bir qancha tadqiqotlar mavjud. Jumladan, Yu.N.Tikhomirova[5] bolalar muloqotini madaniy rivojlantirishda pedagoglarning roli haqida izlanishlar olib borgan. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun axloqiy, estetik va madaniy muloqotni o‘rgatishning metodik yondashuvlarini ishlab chiqish, ularning o‘zaro muloqotdagi ehtiyojlarini shakllantirishga yordam beradi.

O‘yin metodlari bolalarda kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirishda eng samarali usullaridan biri hisoblanadi. E.B.Karpov o‘yinlarning bolalar o‘rtasidagi ijtimoiy aloqalarni shakllantirishda qanday ishlashini o‘rganib, o‘yin jarayonida bolaning nutqiy va muloqotga oid ko‘nikmalarining rivojlanishini ta’kidlaydi. O‘yin orqali bolalar o‘zaro munosabatlarni o‘rnatadi, jamoaviy faoliyatni o‘rganadilar va empatiya hissini rivojlantiradilar.

Xulosalar.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish ularning ijtimoiy va intellektual rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Nutq va fikrlash qobiliyatlarini uyg‘un rivojlantirish bolalarda samarali muloqot ko‘nikmalarini shakllantirishning asosidir. O‘yin metodlari, rolli mashg‘ulotlar va sahnalashtirilgan o‘yinlar bolalar o‘rtasida muloqot madaniyatini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi.

Zamonaviy texnologiyalar, xususan, interaktiv dasturlar va didaktik o‘yinlar bolalarning nutq va muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlarini oshiradi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, nutqni rivojlantirishda ertaklar, hikoyalar va ijodiy mashg'ulotlar bolalarning muloqotga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Shu bilan birga, psixologik-pedagogik yondashuvlar pedagoglarning ochiq va samimiy muloqoti orqali bolalarda ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu yondashuvlar O'zbekistonning maktabgacha ta'limni rivojlantirish bo'yicha davlat dasturida belgilangan maqsadlarga erishishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Gorshkova, B.S. O'yin metodlari va ta'lim. SP.: Akademiya, 2007. 312 b.
2. Karpov, E.B. O'yin orqali kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish. T.: O'qituvchi, 2011. 210 b.
3. Bogdanova, I.A. Zamonaviy texnologiyalar va innovatsion pedagogik yondashuvlar. Tashkent: Ma'naviyat, 2020. 220 b.
4. Makarova, A.T. Nutq va fikrlashning rivojlanishi. M.: Pedagogika, 2003. 256 b.
5. Perlmutter, L.I. Psixologik-pedagogik yondashuvlar: nutq va muloqot. SP.: Akademiya, 2004. 245 b.
6. Tikhomirova, Yu.N. Sosial-madaniy o'rganish metodlari. T.: Fan, 2008. 184 b.
7. Polivoda, N.S. Bolalarda axloqiy va estetik rivojlanish. T.: Ma'naviyat, 2010. 224 b.
8. Shirinova, T.T. Zamonaviy texnologiyalar yordamida kommunikativ kompetensiya. T.: O'qituvchi, 2022. 150 b.
9. Shishova, M.N. Bola nutqining rivojlanishi va uning kommunikativ kompetensiya bilan bog'liqligi. M.: Pedagogika, 2015. 160 b.
10. Yusupov, Y.V. Sensor rivojlanish va kommunikatsiya. T.: Fan, 2010. 198 b.